

HERKÜL MİLLAS
20.10.2015
ZAMAN GAZETESİ

Toplum bir tehditle karşılaştığında insanlar arasında dayanışma neden artar, eski sürtüşmeler hatta düşmanlıklar neden bir yana bırakılıp “birlik beraberlik” ve ortak cephe oluşturma isteği öne çıkar? İlk akla gelen yanıt “birleşmezsek hepimiz zararlı çıkarız” duygusunun egemen olmasıdır. Böyle durumlarda bir düşmanın, (Öteki'nin) varlığı birliğin koşulu oluyor. Böyle bir beraberliğin ağır bedeli ise artık “düşman” olarak bellenen birileriyle yan yana yaşamaktır.

Kimi araştırmacılar “biz” duygusunu, yani toplumca dayanışma içinde olmanın koşulunu “Öteki” olarak kabul edilecek birilerinin varlığına dayandırmakta. Bu oldukça kötümser bir görüş. Açmazdayız demektir. Ya birbirimizle didişeceğiz, ya da “Öteki” sayılan birileriyle. Ama dayanışmanın başka bir açıklaması da olanaklı: büyük bir tehdit belirdiğinde, hangi sorunun gerçek ve ciddi olduğu ortaya çıkmakta ve gereksiz, inatlaşmaya, “kan davasına” ve sen-ben kavgasına dayalı sürtüşmeler aşılmaktadır.

Sanırım (oldukça karmaşık olan) uluslaşma sürecinin bir boyutu da bu. Ekonomik sıkıntılar yaşayan ya da sömürülen yörelerin insanları, yaşam biçimi yok olma ya da sınırlanma tehdidiyle karşılaşan ve bir dil, din ve kültür özelliği taşıyan geleneksel cemaatler birleşme yolunu seçebilir. Bu tür çabalar, halkların milli bir kimliği bayrak edinip bir ulus-devlet çerçevesinde

birleşmesine varır.

Balkanlar'da uluslaşma süreci 18'inci yüzyıl sonlarında başlar; ve "millet sistemini" sürdürmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve Türkofon yurttaşları arasında yüz kadar yıl sonra gündeme gelir. Bu geç uluslaşmanın belirtileri toplumun içinde hâlâ görülmektedir.

Uluslaşmanın temel belirtisi olan toplumsal uzlaşma (asgarî müşterekler) tam olarak sağlanmamıştır: Toplum içinde siyasal alanda tahammül sınırı düşük, hoşgörü eksik, kimlik tartışmaları ve arayışları sürekli, yurttaşa karşı güven düşük ve devletin düşman algılanması oldukça yüksektir.

Simge kavgaları ve uluslaşma süreci

Bugünkü toplumsal kavgalar -yani etnik ya da din söylemleri çatışmaları, her kesimin kendi anlayışını zorla kabul ettirme eğilimi ve farklı görüşün düşmanlık sayılması- uluslaşma süresi çabaları (ve eksikliği) olarak da görülebilir. İşte bu ortamda, terör olayının, felaket yanından başka, kazançlı bir yanının da olabileceğini düşünebiliriz. Korkunç saldırı, "bizi" birbirimizden gerçekten neyin ayırdığını ve hele nelerin birleştirdiğini yeniden düşünmemizi sağlayabilir. Simge kavgaları, "benim diyeceğim olacak" ruh hali, "burada kimin borusunun öttüğünü" kanıtlama eğilimleri, "dediğimden zırnık geri adım atmam" inadının aşılması gündeme gelebilir. Yani uluslaşma süreci hızlanabilir. Ve bu yolda öncü güçlerin, kendilerini milliyetçi/ulusçu olarak görenlerin olmaları beklenir... Uluslaşma, doğru sayılan bir görüşü kabul ettirmek değildir (hele bu yöndeki çaba dirençle karşılaşıyorsa), uzlaşmaktır, asgarî müştereklerde birleşmektir.

Yukarıdaki paragraflar 2/12/2003 tarihli "Tehdit ve birlik yolunda terör okumaları" başlıklı eski bir yazımdan. Aradan on iki yıl geçmiş ve ne yazık hâlâ güncel. Terör kurbanlarının bir stadyumda topluca "kınandığını" okuyunca bu eski yazıyı hatırladım. Eski yazılarımla devam edeyim:

Bu alanda asgari toplumsal bir mutabakat sağlanamıyorsa olay, uluslaşmanın aşamalarıyla, yani yurttaşları birleştiren tutkalın oluşmasıyla ilgili tarihsel bir dönemin işareti olabilir.

Avrupa'daki gelişmelere daha dikkatle bakarsak, laikliğin, hoşgörünün ve demokrasinin yalnız yasal uygulamalar olarak gündeme getirilmediğini, tam tersine önce bu tür anlayışların toplum içinde geliştiğini, yer yer uygulandığını ve sonra da toplumca benimsenen pratiğin yasalarla da ifade edildiğini, meşrulaştırıldığını ve yaygınlaştırıldığını görüyoruz. Bu dönem aynı zamanda ulus-devletlerin oluştuğu dönemdir; ve bu süreç yüzyıllarca sürmüştü. (23/5/2006, "Farklılık ve yasaklar")

Bu uluslaşma süreci bir paradoks da içerir. Toplum mühendisleri, ulus kurma yolunda dışlamalar, yasaklar ya da "yararlı" baskılarla ileriye gidelim diye hamle yaptıkça, toplum bölünmektedir. O zaman da, gelsin, darbeler, kavgalar, ayaklanmalar, iç savaşlar. En iyi niyetle yola çıkanların ülkelerini parçaladıklarına şahit olmadık mı? Aksine, herkes "eşit" olup farklılıklara dikkat edilmedikçe, ulus-devletleri içinde asgari müşterekler sağlanır. Örneğin bazı ülkelerde kimin neresini kaşındığına, başına ne geçirdiğine, kimi sevip sevmediğine hiç, ama hiç bakılmaz. Bu durum da karşılıklı olarak saygıyı yaratır, ve asgari müşterekleri, ve güler yüzlü ulusu, ve mutlu vatandaşı. Ve birbirimizi de -karşımızdaki bizi saydığı için- sevmeye başlarız. Temerküz kamplarında asgari müşterekler olamaz demek istiyorum. İtaat başka bir şeydir. Asgari müştereklerin sağlanması, kimilerinin sandığı gibi ulus devlet içinde "tek tip" yurttaşların oluşması demek değildir. Bu tür "uyumlu" toplum modern toplumlar değil, çok eski kapalı cemaatlerdir. Zaten bugün dinamizmden yoksun böyle bir toplum ne olanaklıdır ne de istenen bir şeydir. Modern ulus-devletlerinde görülen, farklılığa rağmen bir arada yaşama iradesidir. Bu tür uyum, farklılığı yok ederek değil, onu görmezlikten gelerek sağlanır. Durmadan farkların vurgulandığı bir toplumda, en doğal sonuç, farklılığın toplumu bölmesidir. Birleştirici olan

davranış farklılık üzerinde bir polemik yaratmamaktır. Çünkü böyle bir polemik, istenen amacın tam tersini doğurur: ayaklanmaları, darbeleri, iç savaşları.

Tabii farklılığa açık olan toplumlar, bir süre sonra milli birliklerini, tam da o (kimilerinin korktuğu) farklılığın üstünde bina ederler. Farklılığa saygı, birliği sağlar. Ulus-devletler içinde buna “asgari müşterek” derler. Bunu da en başta “vatandaşlık” ve “vatandaşlık hakkı” kavramları ile –ve tabii anayasalarla– kurmaya başlatırlar. İnsanların yasaların karşısında “eşit” olması bu anlama gelir. İnsanlar zenginliklerine, rütbelerine, eğitimlerine, kökenlerine, kültürlerine, demeçlerine, göbeklerini kaşıyıp kaşımamalarına göre değerlendirilmezler. Eşitlik romantik, ütöpik bir özlem değildir. Çağdaş toplumu yaratan temel malzemedir. Eşitliğe saygısız olanlar ulustan yana değil, güya “himaye” ettikleri, aslında kontrol ettikleri bir toplumdan yanadırlar. Çeşitli bahanelerle dışlanmalar süregeldikçe (okuma yazması yok, çok dindardır ya da bizim inancımızı paylaşmıyor, kozmopolittir, saygısızdır, vb.) ulus-devletin inşası gecikir. Vatandaşlar yasa karşısında eşit olmadıklarını hissetmeye başladıklarında (“hislerden” söz ediyorum) özlenen uyumlu modern toplum da kurulamaz. (17/6/2008, “Farklılık ve asgari müşterekler”)

*